

De l'amor passió a l'assenyat. Un joc de contraris en un cant a la musa jocosa, obra del prevere i llatinista Josep Castells i Arbós (1878)

Pep Vila

(Societat Verdaguer)

pepvilamedinya@hotmail.com

Rebut 25-08-2020, Acceptat 01-10-2020

Nota introductòria

En una ocasió (any 2017) vam poder adquirir a un particular de Girona un plec de documentació literària del prevere, professor, llatinista i poeta barceloní Josep Castells i Arbós, un escriptor, bon coneixedor de l'italià, gairebé desconegut entre nosaltres. El lligall consta d'un poema original editat a Barcelona *Los dos amors* (1878),¹ una peça menor, objecte d'estudi en aquest treball, i de sis composicions en llatí i castellà amb el text fotocopiats que passo a descriure. Incloc també en aquest treball, sense ànims d'exhaustivitat, una tria de la producció bibliogràfica d'aquest autor.

1. L'autor i l'obra

Josep Castells i Arbós (Barcelona, 1818-1898) fou prevere, poeta i llatinista, beneficiat de la parròquia de Sant Jaume de Barcelona. Es va ordenar a Roma l'any 1840, fou professor de llatí del col·legi dels Pares Jesuïtes de Tívoli, la ciutat preferida per passar els estius a l'època de l'Imperi Romà. Durant 10 anys va ser professor de retòri-

1. Poesia premiada ab un quadro al oli en lo Certámen poétich de l'Aranya, lo dia 23 de juny de 1878. Barcelona: Estampa dels H. de la V. Pla, 4 p., sense numerar. Plec editat a dues columnes, tiratge a part de la publicació del concurs.

ca i poètica del seminari de Tarragona i durant 21 en el Conciliar de Barcelona d'on va ser rector. En la inauguració del curs l'any 1877, va llegir un discurs en llatí: *De via dignitate eloquentiae*. Va publicar poesies en català i en llatí. També alguns llibres: *San José, maestro de la vida cristiana*; *Apariciones de la Inmaculada Concepción en la gruta de Lourdes* (1880).² Fruit de la seva coneixença de l'italià fou la seva participació en dues novel·les de les quals fou arranador i censor eclesiàstic.

Altres obres seves:

Colección de frases y modismos castellano-latinos. Manresa: Imprenta de Trullás, carrer de Sobrerroca, 1854.

Al Arcangel Miguel, nombre que grato suena entre los coros angélicos, terror de las tartáreas legiones, celoso protector de la iglesia católica y glorioso titular de este grandioso templo, ensanchado y restaurado por la piedad de los fieles. 4 p. Barcelona: Imprenta de los Herederos de la V. Pla, calle de la Princesa, 1863. [1 foli. Exemplar fotocopiado].

*Ilmo. Ac. Rmo. D. D. Pantaleón Montserrat et Navarro*³ *Nuper Ecclesiae Barcinonensis. Antistiti Renuntiato Barcinonem Ingredienti. Die 15 januari anni M. DCCC. LXIV*. Carmen. 4 p. Barchinone: Ex typ. Hæred. V. Pla. [4 folis. Exemplar fotocopiado].

El Cristiano interior, ó, la conformidad interior que deben tener los cristianos con Jesucristo: divídese en ocho libros que contienen sentimientos divinos. Sacados de las virtudes, vida y escritos del glorioso San Francisco de Sales; traducido al castellano por Francisco de Cobillas Donyague; y revisada por el reverendo don José Castells. Barcelona: Oficina de Don José Piferrer, 1865.

*Benjamina: novela contemporánea escrita en italiano por José Franco*⁴; traducida de la segunda edición con importantes notas y correcciones del autor, por José Fernández; con un prólogo-censura del R. D. José Castells. Barcelona: Sociedad Editorial La Maravilla, 1867.

2. Una part d'aquestes referències provenen de l'article que sobre la seva persona apareix redactat a l'Enciclopèdia Espasa.

3. Pantaleó Montserrat i Navarro (Maella, 28 de juliol de 1807 – Frascati, 21 de juliol de 1870) fou un sacerdot i bisbe catòlic.

4. John Joseph Franco (1824-1908).

- Excmo. Ac Ilmo. D. D. Fr. Joachim Lluch et Garriga. Jam Pridem Ecclesie Barcinonensis. Antistiti Renuntiato. Tandem Barcinonem Ingredienti.* Die Vi Frebruari anni M. D. CCCC.LXXV. Carmen. 4 p. Barchinone: Ex. Typ. Hæred. V. Pla. [3 folis. Exemplar fotocopiât].
- Vida de San Sergio I, Papa.* Por José Castells. Barcelona: [s. n.], 1876.
- Illustri Memoriae R. P. Francisci Suarez e Societate Jesu, virtute ac scientia mira praediti.* Carmen. Al peu del poema d'un dels exemplars, llegim: «Esta poesia obtuvo el primer lugar entre las premiadas con mención honorífica en el Certámen que la Juventud Católica de Granada celebró el 26 de enero de 1879» [1 foli. 2 exemplars fotocopiats].
- Las Conspiradoras* por el P. Juan José Franco; traducida al castellano por el reverendo don José Castells. Barcelona: Imprenta de los Herederos de la Viuda Pla, 1880.
- Francisco Suarez S. I. Praestanti Virtute Viro Doctore Eximio.* Carmen. 4 p. Barchinone: Ex. Typ. Hæred. V. Pla, 1880. [1 foli. Exemplar fotocopiât].
- In honorem sanctae Caeciliae v[irginis] et m[artyris].* Hymnus. Barchinone: Ex tip- Haered. V. Pla, in via de la Princesa, 1880. [1 foli. Exemplar fotocopiât].⁵
- Devoto novenario a la gloriosa vírgen y mártir Santa Apolonia cuya devota imágen se venera.* Barcelona: Impr. de los Herederos de la V. Pla, 1881.
- Colección de frases latinas con su correspondencia castellana y un catálogo de abreviaturas usadas por los antiguos romanos* por José Castells Arbós. Barcelona: Impr. de los Herederos de la Viuda Pla, 1883.
- Himno dedicado á la Pia Unión de San Miguel Arcángel* por el Reverendo doctor D. José Castells... Barcelona: Tipografía Católica, 1886.
- Vida del Glorioso Patriarca San José.* Barcelona: Herd. de la Viuda Plá, 1888.

5. Full volader sense nom d'autor. Vegeu l'edició de Jesús Alturo i Perucho. «Un "Hymnus in honorem sanctae Caeciliae virginis et martyris" compost l'any 1880 i el seu autor». *Faventia*, núm. 31, fasc. 1-2, 2009 (Exemplar dedicat a: Homenatge a Rosa-Araceli Santiago Alvarez (II), p. 243-251). El senyor Alturo va identificar que fou escrit per Josep Castells tot consultant el *nihil obstat* del censor i el consegüent imprimatur episcopal a l'Arxiu Episcopal de Barcelona. Jacint Verdaguer a *Idil·lis i cants místics*, obra miscel·lània, va compondre un himne a Santa Cecília (*Obres completes*, 5a ed. Barcelona, 1974, p. 101-102).

Encomia in honorem beatae Mariae Virginis ex sacra scriptura, sanctis patribus, doctoribus, aliisque scriptoribus excerpta et ordine alphabetico disposita a Josepho Castells et Arbos. Barcinone [Barcelona]: Ex typographia Haeredum V. Pla, 1890.

Vida portentosa de la serafica y candida virgen Santa Catalina de Sena, de la Tercera Orden de Predicadores. Escrita por Lorenzo Gisbert; revisada por José Castells; y nuevamente corregida por Pablo Parassols Gisbert... San Gervasio: Imp. de V. Torras, 1891.

La Pasión y Muerte de Nuestro Señor Jesucristo según los cuatro evangelistas: con notas históricas sobre los lugares, instrumentos y objetos citados en el sagrado texto. Por José Castells y Arbós. Barcelona: La Hormiga de Oro, 1894.

Primicias del jardín celestial, ó sea, vidas de niños santos. Coleccionadas por el sacerdote José Castells y Arbós. Barcelona: Librería de la Hormiga de Oro, 1897.

2. Los dos amors

Los dos amors és un poema llarg, amb poca fibra, que va obtenir un guardó en el *Certámen humorístich-literari de la Societat l'Aranya celebrat en lo Teatro de Novetats de Barcelona, lo matí del diumenje, dia 23 de juny del any 1878*, Barcelona: Tip. Espanyola, 1880, 140 pàgines.⁶ Baso, però, el meu treball en l'edició d'un plec solt d'aquest poema que es va editar a part. Ben segur que aquesta peça pels seus trets de comicitat, versificada fàcilment, amb unes gotes de moral, va obtenir un relatiu ressò entre els lectors atents d'aquest tipus de composicions. En el seu poema d'arrels acadèmiques i llibresques, Castells en potencia la intenció burlesca per fer-lo més entenedor.

6. Un exemplar d'aquest volum es pot consultar a la Biblioteca Lambert Mata de Ripoll. En reproduïm la portada a l'annex del treball. Pel que conec, aquesta entitat va celebrar una segona trobada: *Certàmen-Literari festiu y humorístich de la societat l'Aranya: celebrat en la gran sala-teatro dels Camps Elíseos de Barcelona la tarda del diumenje 1er d'agost de 1880: any II.* Barcelona: Tipografia La Academia de Evaristo Ullastres, 1880. 134 pàgines.

El programa del Certamen humorístic-literari de l'Aranya

Tant o més important que el poema, que avui presento, que no deixa de ser la provatura simpàtica — amb l'únic propòsit de provocar la rialla — d'un professor de retòrica i poètica de Seminari Conciliar de Tarragona i de Barcelona, bon coneixedor dels mites clàssics, era també l'interès i la voluntat d'aquesta societat, com tantes que n'hi havia, d'auspicar i ressuscitar l'any 1878 la celebració d'un certamen humorístic-literari que recobrés, en un llenguatge col·loquial, una vena de la literatura catalana d'arrel festiva, vallfogonesca, poc ambiciosa, que havia tingut certa eficàcia, que fou important a les lletres catalanes, abans i en el pas dels segles XVIII-XIX, també durant la primera meitat d'aquell segle fins a l'eclosió dels Jocs Florals. L'exclaustració va determinar que tanquessin les escoles de frares on encara s'ensenyava en català. Les primeres guerres carlines afavorien també l'ús de la llengua oficial en molts llocs de Catalunya. Anteriorment la Guerra Gran i més tard la guerra del francès, entre altres factors, foren dos moments nefastos perquè la nostra llengua i cultura, els nuclis culturals més actius i amb consciència poguessin assolir una certa normalitat. Calia però desviar-se d'aquest camí per escriure obres més ambicioses com per exemple les que va escriure Pau Puig (1722/23 - 1798) clergue regular menor del convent de Sant Sebastià, de Barcelona, professor a les escoles de gramàtica, de retòrica i de teologia del convent; té majoritàriament un to burlesc, juganer. La seva obra ha estat editada per Rosa Maria Serra (Barcelona: ed. Barcino, 2012).

Com va deixar escrit Jordi Rubió: «En el camp de la producció poètica, alguns escriptors s'havien adonat que des de Vallfogona, els temes preferits pel públic que llegia en català eren els humorístics i els trivials. I van reaccionar». Crec que fou Carles Riba qui en una ocasió va demanar també, per al prestigi de la nostra llengua i literatura, la superació d'una poesia per als dies d'enyorança o de festa, que deixés enrere els temes pairals. D'aquí la necessitat de minories restauradores que treballessin per prestigiar una llengua durant molts segles desvalguda. Ja més endavant seguint aquesta tradició, entre molts altres, el mateix Jacint Verdaguer fou autor d'uns primerencs *Goigs del gloriós Sant Taló*, profans i humorístics, també d'una col·lecció de disbarats. Va anar d'un pas que Verdaguer no es convertís en un continuador de l'escola vallfogonesca.

En aquells ambients de seminari, en les reunions de l'Acadèmia de Bones Lletres i altres cenacles particulars imperava el gust de versificar amb aquests tipus de composicions on predominava l'accent festiu i humorístic. Vegeu per exemple el contingut de la *Miscellanea* manuscrita, número 5 de l'Arxiu Episcopal de Vic, les crides de bou, els poemes del vigatà Maria Torrent Vinyas, *La Musa vigatana*, etc. Un altre fil a estudiar és el que gira a l'entorn dels estudiants de Cervera, l'obra de Josep Bernat i Baldoví, els llibrets de falla, els papers de la Societat del Born al Niu Guerrer (1858-1910), els cercles humorístics a Reus, Tarragona, Girona, etc.

Al meu entendre molt d'aquest corrent de poesia festiva, menor, a voltes descordada, irreverent, escatològica, efectista i acolorida, que podem llegir en sainets, en molta premsa satírica del segle XIX, entre les actes de l'associacionisme cultural de moltes societats recreatives, casinos de Catalunya, València, les Illes, que celebraven festes, saraus per Carnestoltes, «tallers», que parodiaven costums i situacions diverses, que rebentaven tòpics convencionals sobre molts ordres de la vida, no ha merescut encara un estudi aprofundit de part de la crítica moderna. Moltes d'aquestes peces circumstancials tenen també un interès lingüístic, dialectal, indubtable. Hi ha moltes d'aquestes peces oblidades injustament des del Noucentisme. Tampoc és mala idea poder conèixer la societat catalana del XIX a través del seu riure i la seva folgança.

Francesc Pelai Briz, fundador i responsable del *Calendari Català* i de *Lo Gay Saber*, Frederic Soler, Conrat Roure, representants, entre d'altres, de la primera volada de la Renaixença s'adonaven que la poesia catalana, pels efectes benèfics dels Jocs Florals i de la seva evolució posterior, transitava per altres camins. D'aquí les ganes per revitalitzar una poesia jocosa que havia caigut un xic en desús. Frederic Soler havia parodiat, per exemple, la vida i costums del rei medieval Don Jaume, també de drames romàntics. Soler i Roure foren membres actius de la societat La Gata que fomentava aquests tipus de produccions. Entre 1850-1860 apareix també una premsa que dona cabuda a la sàtira de costums humana, a la poesia xarona (epigrames i dècimes, bàsicament), alguns quadres de costums, etc. Soler i d'altres escriptors de la seva corda es reien dels Jocs Florals, que, fundats l'any 1859, revitalitzaren el terreny literari i social català.

El president del jurat d'aquesta societat fou «F. Pelay Briz; els vocals: Frederich Soler, Conrat Roure, F. Maspons Labrós, J. Feliu Codina, Josep Oriol Molgosa Valls. El Secretari n'Eduard Aulés». Entre els premiats hi hagué els noms de: M. Josepa Massanés de González, Celestí Barallat i Falguera, Joan Pons i Massaveu, Antoni Careta i Vidal, Carles Pirozzini Martí, Emili Vilanova, Josep Castells, prevere, Josep Verdú Feliu, Pere d'Alcàntara Peña. L'acte estava presidit pel president de l'entitat i un coronel d'Estat Major en representació del Capità General de Catalunya. Al Certamen s'hi van presentar 213 originals sobre «assumpto lliure».

Segons el secretari Eduard Aulés⁷ que signa l'acta de la festa, l'organització de l'acte es feia per procurar «lo cultiu de la poesia catalana-jocosa que tanta nombradia havia adquirint en époques anteriors».⁸

Aquest acte va fer esperar que lo género al qual dispensa sa protecció la societat iniciadora d'aquest certamen, recobrará la importància que molts desaconsellats cregueren anys enderrera incompatible ab lo bon nom de nostra literatura, y es de créurer d'avuy en avant no hi haurà qui menysprea un género que en totas épocas y paissos ha produït verdaderes glorias y models als quals tant de bo que'ns hi poguessem acostar (p. 11).

Francesc Pelai Briz, en el seu discurs com a president del Jurat,⁹ recordava que una literatura

sigués jocosa, aixís com es també dramática. Y si existeix, ¿no té dret a ser escoltada y a ser ben rebuda? Sens dupte. [...] ve una pregunta a fer y es: ¿convé que la literatura jocosa sia conreada ab lo mateix afany que la séria? [...] Aixís mateix una literatura que's donés a eix genero ab massa afany acabaria per ser mirada ab menyspreu. Tant és aixís que, a la nostra, de aquell defecte, li esdevingué lo mal que

7. Eduard Aulés i Garriga (Barcelona, 1839 - 1913) fou un autor dramàtic i llibretista de sarsueles. De vegades feu servir el pseudònim de Bonaventura Gattell, com en alguns escrits de la revista satírica *Un tros de paper*. Va viure a Cuba, on exercí de jutge. Més tard es traslladà a Filipines i a Puerto Rico (Viquipèdia).

8. Tinc ara presents, entre molts altres, els noms del Baró de Maldà, el Rector de Garriguella, Josep Robrenyo, Josep Maria Codolosa, Rossend Arús, Juli Francesc Guibernau i Planas, que escriví amb el pseudònim de Carles Gumà, el rossellonès Albert Saisset, etc.

9. Trobareu el discurs complet a l'annex d'aquest treball.

va tindre fins ara pochs anys en que alguns il·lustres escriptors de la terra han esborrat aquell recorts ab las llàgrimes que han fet brollar d'aquells mateixos que deyan y sostenian que la nostra llengua sols servia per a fer riure. Afortunadament aquesta idea ja s'ha esmenat; però ab detriment de la musa jocosa.

Fugint del un mal [el conreu de la poesia festiva i jocosa] s'ha caygut al altre, y lo genero festiu s'ha vist tan oblidat y escarnit que pochs se'n troban que s'hi arrisquen a probarlo, y mes pochs encara que hi rehixen si ho proban.

Per això convé enaltirlo y ferli lloch; convé agermanar la Musa sèria ab la jocosa sens que l'una mate a l'altra, ans al revés, procurant que la gracia de la festiva servesca per a fer ressaltar més los tochs sentimentals de la dramática.

Briz considerava que una de les obres més interessants d'aquest gènere, en la literatura catalana moderna, era la del tarragoní Josep M. Barbarí (1833-1900): *Lo Prodigí del sigle: famosa Academia Universal dels Ases fundada en Collbató: sessions burricals escrites ab la pota de Guixeret / donadas a llum y anotadas per lo rabí Abraham Zacuth* (Tarragona: Impr. de Puigrubí y Arís, 1868). Aquest llibre es pot llegir en una edició digital propiciada per la Biblioteca de Catalunya.

En una primera tria s'havien separat originals «del xavacanisme que molts confonen amb la gràcia». El poema d'en Josep Castells, catedràtic de retòrica i poètica, que va obtenir el premi d'un quadre, un oli, que no sabem per qui fou pintat, no es va poder llegir a la festa perquè era un text massa llarg. L'aranya d'or i plata fou concedida a l'escriptora Maria Josepa Massanés i Dalmau (Tarragona, 19 de març de 1811 - Barcelona, 1 de juliol de 1887). Josep O. Molgosa¹⁰ va fer el discurs de cloenda.

L'any 1880 aquesta societat va publicar un altre volum amb els guanyadors d'un segon certamen: *Certàmen-Literari festiu y humorístich de la societat l'Aranya: celebrat en la gran sala-teatro dels Camps Elíseos de Barcelona la tarda del diumenje 1er d'agost de 1880: any II*. Barcelona: Tipografia La Academia de Evaristo Ullastres, 1880, 134 p.

10. Josep Oriol Molgosa i Valls (Barcelona, 17 de desembre de 1844 - Barcelona, 15 d'abril de 1909) va ser administrador i gerent de teatres, editor, escriptor, actor i dramaturg. Reproduïm el seu discurs a l'annex.

El poema de Josep Castells

Josep Castells, per damunt de tot capellà, un home d'església, professor de retòrica i poètica, bon coneixedor de la llengua llatina, dels mites, servint-se de la *imitatio* escolar dels autors clàssics, escriu un poema jocós sobre la importància de l'amor, l'expressió dels sentiments, la figura de Cupidell que dispara els seus dards arbitràriament, amb els ulls embenats. Es tracta com hem dit d'un model de poesia satírica i burlesca, festiva, popularista que el postbarroquisme, el neoclassicisme i el preromanticisme havien allargassat. A partir de registres col·loquials i populars Castells parodia com s'havia fet anteriorment la rigidesa de segons quins mites. Vicent Garcia, Francesc Fontanella fins Guillem Roca i Seguí, entre alguns altres, havien treballat la faula mitològica burlesca.¹¹ En aquest cas el romanç també era un metre apropiat per cantar la sàtira social i de costums, aquest tipus de poesia que es fossilitza amb l'arribada dels Jocs Florals, el romanticisme tardà i el realisme.

Vegeu per exemple com Castells rebaixa la figura de Cupidell que davalla a la terra amb uns atributs precaris. Ens el pinta amb un «sar·ró a l'esquena / ple de confits, cacohets / y de carmel·los de menta, / tres o quatre borreguets / y al costat la carbasseta» que la seva mare li havia preparat.

El poema s'obre amb una referència al *Judici de Paris*, present a la mitologia grega, que representa l'origen mític de la guerra de Troia, quan Paris, príncep troià, va raptar Helena. Cupidell, déu de l'amor en la mitologia romana, era fill de Venus, deessa de l'amor i de Mart, déu de la guerra. En la mitologia grega és Eros. En una altra ocasió Venus, gelosa de la bellesa de Psique, va demanar a Cupidell que tirés les seves fletxes a Psique i que aquesta s'enamorés de l'home més lleig del món.

En aquesta avinentesa Venus demana al seu fill que vagi a la terra i que dispari el seu arc a tort i a dret, com en un joc de disbarats, la comèdia dels errors, perquè tothom s'enamori de tothom. El gran te-

11. Albert ROSSICH. «Les faules mitològiques burlesques als segles XVII-XVIII». A: Sebastián NEUMEISTER i Roger FRIEDLEIN (ed.). *Vestigia fabularum. La mitologia antiga en les literatures catalana i castellana entre l'edat mitjana i la moderna*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004, p. 114-141.

atre del món es posa en dansa. Cupidell accepta l'encàrrec, baixa a la terra, es passeja per terres i països d'innombrables llengües i costums i comença a disparar les seves sagetes sense respectar rang, condició, edat, àmbit social, etc. Amb la protecció de l'amor: el ric s'enamora d'una plebea, el savi deixa els seus quefers, l'estudiant ja no assimila els textos que estudiava, la reina s'enamora d'un soldat. Com que l'amor gira el cervell de tothom i la gent enfollida es mata, se suïcida, ben aviat la humanitat es trastoca, perd el nord. Com que ningú no té altre fal·lera que l'amor, l'exaltació primària dels instints, amb l'obcecació dels sentiments la bogeria transitòria provoca un caos que desballesta el funcionament normal de la societat. L'elogi a l'individualisme pausat i l'amor al treball és foragitat dels llocs on el noiet actua.

En una segona part del poema, els estadants de l'Olimp quan s'adonen de les seves maltempsades, de les malifetes i els errors amb què obra Cupidell intenten reconduir la situació, no fos cas que els estadants a la terra correguessin riscos innecessaris. No volien que Venus, que representava l'amor sensual, acabés essent la mestressa de la terra. Mercuri, déu de l'eloqüència, proposa a Júpiter una sortida decorosa. Es conxorxen amb Temis: «Crida a Temis que te el càrrec / de fer justícia a la terra» i a les fletxes de l'amor foll hi oposa un amor més assenyat, cenyit a les grans empreses terrenals i espirituals. Temis representa aquí la Justícia, la llei i l'ordre divins, l'equitat. En tot moment, com que era molt generosa, havia de procurar saber reconduir la situació. Temis actua com un *deus ex machina* tutelat per Castells, és un revulsiu, per tal d'aconseguir retornar la situació a l'ordre natural.

Aquí s'hi veu, potser, l'ideari de Castells que no deixava de ser un capellà que, amb la seva dosi de moral, clamava pestes, potser, contra les llibertats del temps. Predica, usant el recurs de la poesia festiva i alegria, contra els estralls de l'amor romàntic que no respectava edat ni condicions, que atrapava solters i casats, seglars i religiosos. Contra l'amor venal, instintiu, controlat per les passions, que té un costat grotesc, hi oposa un amor més assenyat a la terra, a l'eloqüència, al comerç, a les lletres, a la música i la poesia, a la feina ben feta, gairebé el programa noucentista sencer. La literatura romàntica, que tenia un punt de follia, desbordava d'emocions i passions.

Cupidell, desvagat, en veure minvar les seves atribucions, en adonar-se que l'amor té molts prismes, que les seves conquestes ja no són

el que eren, s'enfada. El poema té un final que potser ara jutjaríem políticament incorrecte. D'ençà que els dardells del seu arc ja no apunten amb tanta arbitrarietat, que «ja no es veuen tants orats / al detrás de las ninetes», s'adona que quan dos cors nobles s'estimen, les puntes de les seves sagetes s'esmussen o bé es trenquen. Ja no serveix per a res! Les heroïcitats només les saben marcar els déus:

Ja Cupido veu minvar
les conquestes per ell fetes;
ja no es veuen tants orats
al detrás de les ninetes.
I si a voltes lo seu dard
en un cor ple de noblesa
lo del altre amor hi troba,
la punta s'amussa o es trenca.
Aquesta feta a Cupido
li costà una rabieta,
i a Venus lo mal d'histèric
que d'allavors l'atormenta.
Vet aquí perquè les dones
quant no surten amb la seua,
sols per imitar a Venus,
també d'histèric gemeguen.

Des d'aquesta feta la deessa Venus es va posar furiosa. Quan a la terra hi ha tants amors desafinats i no correspostos, amb desigs insolubles, les dones que no se'n sortien amb les pretensions de caçar un pretendent amb dot patien del mal d'histèria,¹² mot d'origen grec que significa «úter», que en la dona es manifesta per crisis nervioses, atacs convulsius. El DCVB documenta aquest mot en un text tardà de Salvador Espriu: «Excitació nerviosa, especialment de les dones, amb exagerada excitabilitat emocional i reflexa». El quadre neurò-

12. [...] «En el siglo XIX la histeria adquiere mayor poder como diagnóstico médico y llena los sanatorios de mujeres histéricas. La Medicina va a admitir una nueva realidad, la mujer posee instinto sexual y necesita las relaciones sexuales para mantenerse sana. Nuevamente la sexualidad femenina viene ligada a la salud reproductiva, con la importancia de un útero sano. Esto va a producir que Medicina e Iglesia se unan». Vegeu SERRANO PONTES, Andrea; MARTÍN MARTÍN, Marta; MANCILLA PÉREZ, Laura. «La desconocida historia de la Histeria». *Gomeres: salud, historia, cultura y pensamiento* [blog]. 27/12/2017. Disponible a <https://www.fundacionindex.com/gomeres/?p=2158>.

tic de la histèria amb tots els seus traumes fou modernament descrit, amb altres arguments, pel metge vienès Sigmund Freud. Dona la impressió per a Castells que una dona no corresposta amorosament era propensa a patir atacs d'histèria.

Críteris d'edició

Pel que fa a l'edició del poema he puntuat i accentuat el text segons el català actual, normalitzant majúscules i minúscules, desfent les elisions. La normalització ortogràfica mínima no altera la morfologia de l'original. Assenyalo alguns castellanismes: *friolera, ingleses, llorito, Olimpo, plan, Polo-Nord, rango, sainetes, siesta, Vulcano*, etc. Els vulgarismes: *allavors, aurella, cacoet, xival*, etc. El registre més tradicional, adreçat al gran públic, fa que tots els plurals els escrigui sempre amb *-as* (*pessetas, fereixas, carreteras, fletxas*, etc.).

Text

D'ençà que Venus la guapa
va guanyar la competència
a Juno, reina orgullosa,
i a la doctora Minerva,
quant Paris, jove eixerit
va donar aquella sentència
adjudicant-li la poma
d'or, que armà tanta brega;
d'allavors sens més ni més
se fixà fins de sa clepsa¹³
que havia de guanyà el món
com quinze i quinze fan trenta.
Crida a Cupido el seu noi,
i li diu: «vine de pressa,
que tinc un projecte gran
per estendre lo meu regne.
Vull que l'amor siga un Déu
que es fassa tenir respecte,

i que res puguen contra ell
les armes ni les pessetes.
Fins ara tu has treballat
així... fent molt poca feina,
puix l'amor se subjectava
a mil altres conveniències.
No estic per contemplacions,
que això per mi és una mengua:
vull que aquest món
estigui a l'amor subjecte.
Lo meu bon marit Vulcano¹⁴
te proveirà de fletxes,
i armat d'elles aniràs
a donar un tomb per la terra.
Tiraràs a tort i a dret
sens mirar a qui fereixes,
siga jove, siga vell,
nit i dia tira sempre».

13. Intel·ligència, talent.

14. En la mitologia romana, déu del foc i dels metalls, fill de Juno sense intervenció masculina i marit de Venus.

Lo xicot quan sent això,
ja està fet, li diu: «l'empresa
sembla cosa molt difícil,
més per mi és una friolera.¹⁵
Deixaré aquell reglament,
subjecte a rànies idees
de ferir als d'igual rangu,
edat, condició o riquesa.
Fora tants de miraments,
vinga saragata¹⁶ i gresca:
que tot lo mon s'enamori
i fassa bona barreja».
Cupido tot decidit
se prepara amb molta fressa,
i sa mare al despedir-lo,
li posa una sarró a l'esquena
ple de confits, cacoets
i de carmel·los¹⁷ de menta,
tres o quatre borreguets
i al costat la carbasseta.
Marxa el noi atarantat,¹⁸
i als dos passos ja ensopega.
No badis, li diu la mare:
«si prens mal lo plan s'esguerra».
Va per pobles i poblets,
per ciutats i carreteres,
per teatros i cafès,
per casinos i tavernes;
però el lloc més preferit
són los balls de part de vespre,

o un carreró sense llum
o el racó d'una escaleta.
A voltes se'n va a caçar
als portals de les esglésies,
a on¹⁹ a les papallones
los mosquits los fan l'aleta.
Si en va córrer de països!
Si en sentí parlar de llengües!
Si en va veure per los pobles
de sainetes i tragèdies!
Si en ferí l'amor de cors!,
tots los dies a dotzenes,
de modo que aquell xival²⁰
en poc temps feu molta feina.
Perd la gravetat lo savi
i es torna fet un doneta,
i el veureu amb una noia
fent-li xiu-xiu a l'aurella.
Lo ric ferit de ple a ple
no es recorda de l'hisenda,
i és que es sent enamorat
d'una pobra pescatera.
Aquell bon estudiant
ja no comprèn les pandectes,²¹
i aquell mirall de virtuts
com la canya balandreja.
Un vell xaruc s'enamora
d'una noia joveneta,
un rei d'una ballarina
i d'un soldat una reina.

15. Cosa insignificant.

16. «Renou, desorde acompanyat de crits o soroll, generalment de brega» (DCVB).

17. Mot sense documentar al DCVB.

18. Pertorbat.

19. L'original diu *abont*.

20. Xicot, noi. Segons Joan Coromines (DECAT, vol. IX, p. 484-85) *xaval* i la seva variant *xival* són mots d'origen gitano (amb una -b- que no fa estrany en un mot d'aquestes característiques). En aquest article fa bo de llegir el comentari que gira contra els gitanos espanyols i andalusos que els contraposa als catalans més treballadors.

21. Recopilació de les obres de dret civil romà fetes per l'emperador Justinià.

Lo botavant²² del xicot
ha fet ben bé de les seues,
tothom té un vesubi al cor
que llança foc, fum i cendra.
I és tan fonda la ferida
que del noi la fletxa els deixa,
que al més petit contratemps
ne fan una de molt crespa.²³
L'un se tira daltabaix
d'un balcó o d'una finestra,
un altre cap a mar,
aquell d'una biga es penja,
aquest amb una pistola
s'esbotza tota la clepsa,²⁴
un altre se traga mixtos,²⁴
salfumant, etcetra, etcetra.
L'amor los gira el cervell
ja ningú sap lo que es pesca.
Advocats i militars,
menestrals i la noblesa,
hisendats i jornalers,
mossos, criades, mestresses
no pensen sinó amb l'amor,
no tenen altra fal·lera.

Los estadants de l'Olimpo²⁵
miraven amb una ullera,
i quan veuen tal desordre,
que el món s'anava a perdre,
resolgueren posar fre
a tota aquella masega.²⁶
Reunits la major part,
després de gran xerramenta,
nombren una comissió
perquè amb Júpiter s'entenga.
La formen los déus Mercuri,
Apol·lo, Marte i Minerva,

que al trono del gran Tonante²⁷
tot de seguit se presenten.
Mercuri té la paraula:
és lo déu de l'Eloqüència,
l'elecció és molt acertada
per lograr lo seu objecte.
Mercuri es lleva el barret
i comença amb molta flemma,
fent-li veure los trastorns
que passaven en la terra.
Que en va gastar de retòrica,
que en va tirar d'indirectes,
per poder-lo decidir
a que donés ordres sèries!
Li feu veure que l'amor
feia més mal que una pesta;
de modo que si això dura
la moral se'n va per terra.
«És precís, Rei i Senyor,
diu Mercuri amb veu molt plena,
que en això hi poseu remei
o sinó us tindran per enze.
En aquest pas dins poc temps
serà Venus la mestressa,
i el seu xicot descarat
a tots voldrà tenir llengua.
Lo soldat ja no té amor
a la glòria verdadera,
més cas fa d'unes faldilles
que de l'ordenança entera.
Lo marxant ja no es recorda
de vapors ni de corbetes,
una noia el té encisat
i sent en terra es mareja.
Lo savi va girant fulls
sens poder entendre una lletra,
i com més qüestions regira,

22. Dit d'una persona dolenta o entremaliada. Sense documentar al DCVB.

23. Crespa, clepsa. En fan una de grossa.

24. Mistos?

25. En aquest vers, al meu entendre, comença la segona part del poema.

26. Embolic.

27. Zeus/Júpiter.

més i més va perdent l'esma.
Lo jutge no forma causa
que no hi haja una sirena,
de modo que al sumariar,²⁸
ja pregunta a on és ella.
¿Com podrà amb enamorats
lo déu Marte fer la guerra?
I un poeta, si és promès,
¿com podrà fer una epopeia?
¿Qui anirà en el Polo-Nord,
si sols pensa amb la promesa?
¿Qui mai buscarà la glòria,
si l'amor profà l'envesca?²⁹
— No parlis més, diu lo Rei,
que la migranya em rodeja:
dictaré disposicions
perquè el mal desapareca»
Se'n van los comissionats,
i Júpiter tot de pressa
crida a Temis que té el càrrec
de fer justícia a la terra.
Quan arriba al seu davant
li explica totes les queixes
que té sobre el noi Cupido
i l'assumpto li encarrega.
Temis sense perdre el temps
baixa corrent a la terra,
busca a Cupido i li diu:
«vine aquí tu, bona peça,
prou n'has fetes de conquestes!
Massa són ja els que gemeguen
rendits per los certs tirs
de tes amoroses fletxes!
Plega el ram, ves-te'n a estudi,
i mira, noi, si em vols creure,
estudia urbanitat,

baldament rebis palmetes»,
Mes lo noi espavilat,
que no té pèls a la llengua,
se la mira, riu, escup,
i se li tomba d'esquena.
Quan ho veu Temis,³⁰ s'enfada
i li dona una catxeta,³¹
i el mocós diu resolut:
a mi la mare no em pega.
Fas de l'ofici, i amb mi,
vostè no hi té res que veure.
Puc i vull i tinc que fer-ho,
qui no em dona pa no em renya,³²
i si no li agrada... — Calla!
enfadada ella contesta,
i que no alcis tant lo pito,³³
llorito de mala mena.
Lo noi, que era partidari
de les llibertats modernes
i per tant de l'amor llibre,
prepara l'arc i les fletxes
i anava a apuntar-n'hi una;
mes Temis que se les pensa,
l'empaïta, i el noi més llest
fuig i ... cames ajudeu-me.
— Ja està vist: no en traurem res,
diu Temis, mudem de tema:
si no escoltes la raó,
tocarem una altra tecla.
T'atraparé sense córrer...
no em vull cansar al teu darrere:
potser, sí, que t'has cregut
que per tu plegaré veles!
Tu amb amor al món trastornes,
i disparant les sagetes,
sols a plaers mundanals

28. Sotmetre a sumària. Mot sense documentar al DCVB.

29. Agafar amb afalacs o amb paraules enganyoses.

30. A la mitologia grega deessa que representa la justícia divina i l'equitat.

31. El DCVB documenta aquest mot en un text d'Emili Vilanova.

32. Variant del refrany: «A la casa que no s'hi renya, no hi ha pa».

33. El DCVB no documenta el mot *pito* com a sinònim de 'posseir una veu aguda'.

temps ha que els homes entregues.
Des d'avui jo oposaré
a tes fletxes altres fletxes,
a ton amor altre amor,
a bandera, altra bandera.
Puja al cel, crida al seu noi,³⁴
que també Amor s'anomena,
però és amor a lo bo,
a lo noble, a grans empreses.
Se posa sèria, i li diu:
«Vaja, noi, cuita, desperta't,
enllesteix i vine amb mi,
que t'espera un poc de feina.
Se'n van a trobar el déu Júpiter,³⁵
que s'estava fent la siesta
ajaçat sobre un sofà,
de reps³⁶ amb molles ingleses.
Roncava i esbufegava,
quan Temis entra i el desperta,
li explica lo que ha passat
i li exposa el seu projecte.
! Aprova't!, Júpiter diu
és una excel·lent idea.
!Apa, xicot, fes l'ull viu:
i vejam com te llueixes.
— Mare, mare, diu l'Amor:
¿què faré sens arc ni fletxes?
— No te'n faltaran, fill meu,
Apol·lo et darà les seues.
Se'n van tots dos a trobar-lo:
Apol·lo els dona audiència,
i enterat ben bé del plan,
tot seguit les hi entrega.
Igualment lo déu Mercuri
n'hi dona algunes dotzenes
que en certa ocasió a Apol·lo
diu que les havia preses.
N'hi dona també el déu Marte,
n'hi dona també Minerva,

que per ser los tals déus d'armes
no tenien grans remeses.

Ja tenim al noi armat,
ara comença la gresca.
Alegre com unes pasqües,
se'n baixa Amor a la terra,
i plouen fletxes per tot,
que per cert les tira dretes,
i ja el cor de molts mortals
d'elles ferits se rendeixen.
Les fletxes que eren de Marte,
en los pits de molts encenen
l'ardent amor a la glòria,
que els fa invictes en la guerra.
Les de Mercuri els inflamen
en amor a l'eloqüència,
i també al lleal comerç
que als pobles tant interessa.
Les de Minerva els inspiren
amor a les arts i lletres,
fent que els homes trobin glòria
en l'estudi de les ciències.
Les d'Apol·lo en nostres pits
un ver amor dolç fomenten,
a la música i poesia,
que avui donen fama eterna.
Ja els guerrers, lletrats, artistes
no pensen tant en les nenes,
sols volen guanyar de llors
les corones sempre verdes.
Ja Cupido veu minvar
les conquestes per ell fetes;
ja no es veuen tants orats
al detràs de les ninetes.
I si a voltes lo seu dard
en un cor ple de noblesa
lo del altre amor hi troba,
la punta s'amussa o es trenca.

34. Temis infanta les Hores i les Moires.

35. Pare dels déus i dels homes.

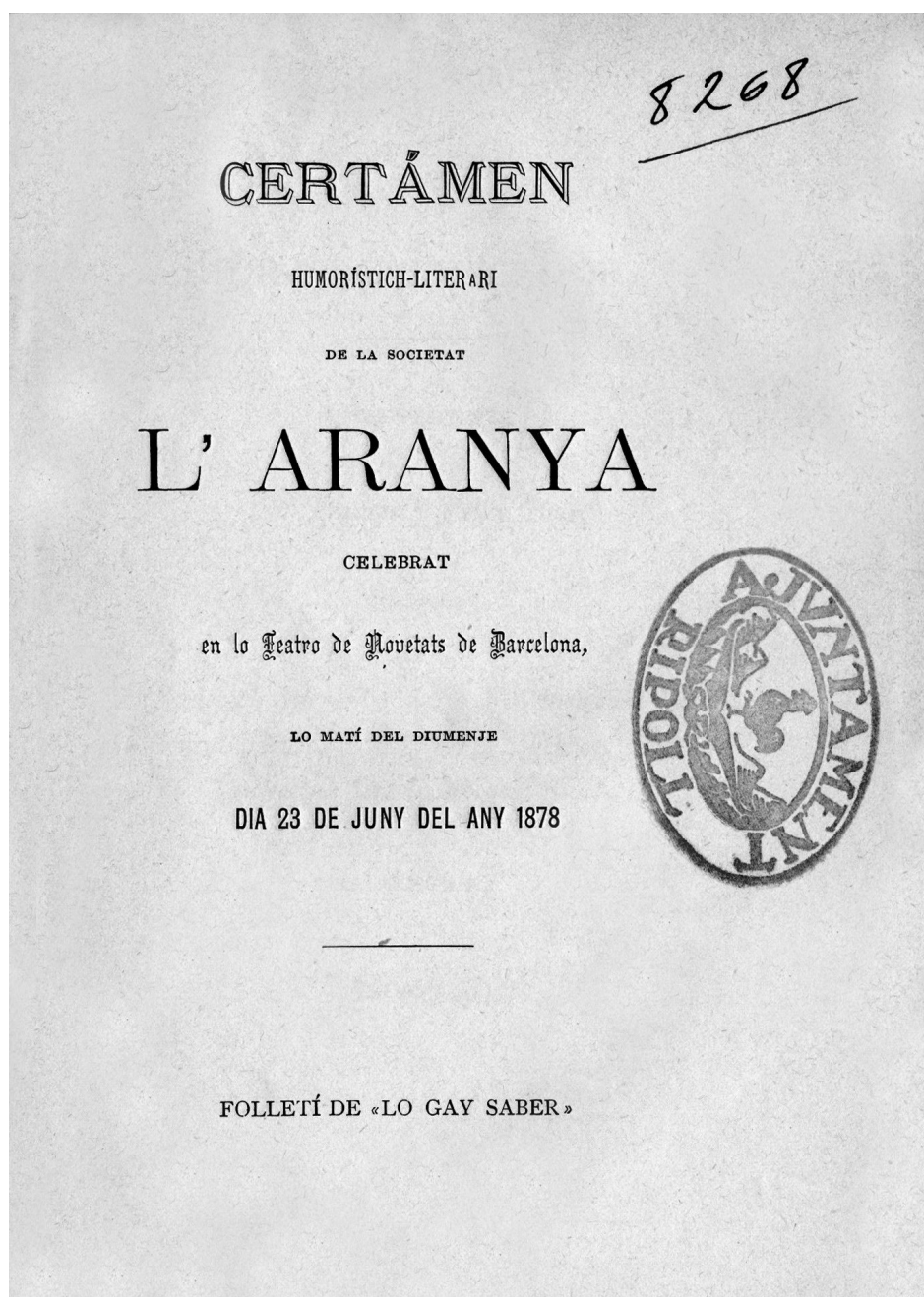
36. Reds?, xarxes.

Aquesta feta a Cupido
li costà una rabieta,
i a Venus lo mal d'histèric
que d'allavors l'atormenta.

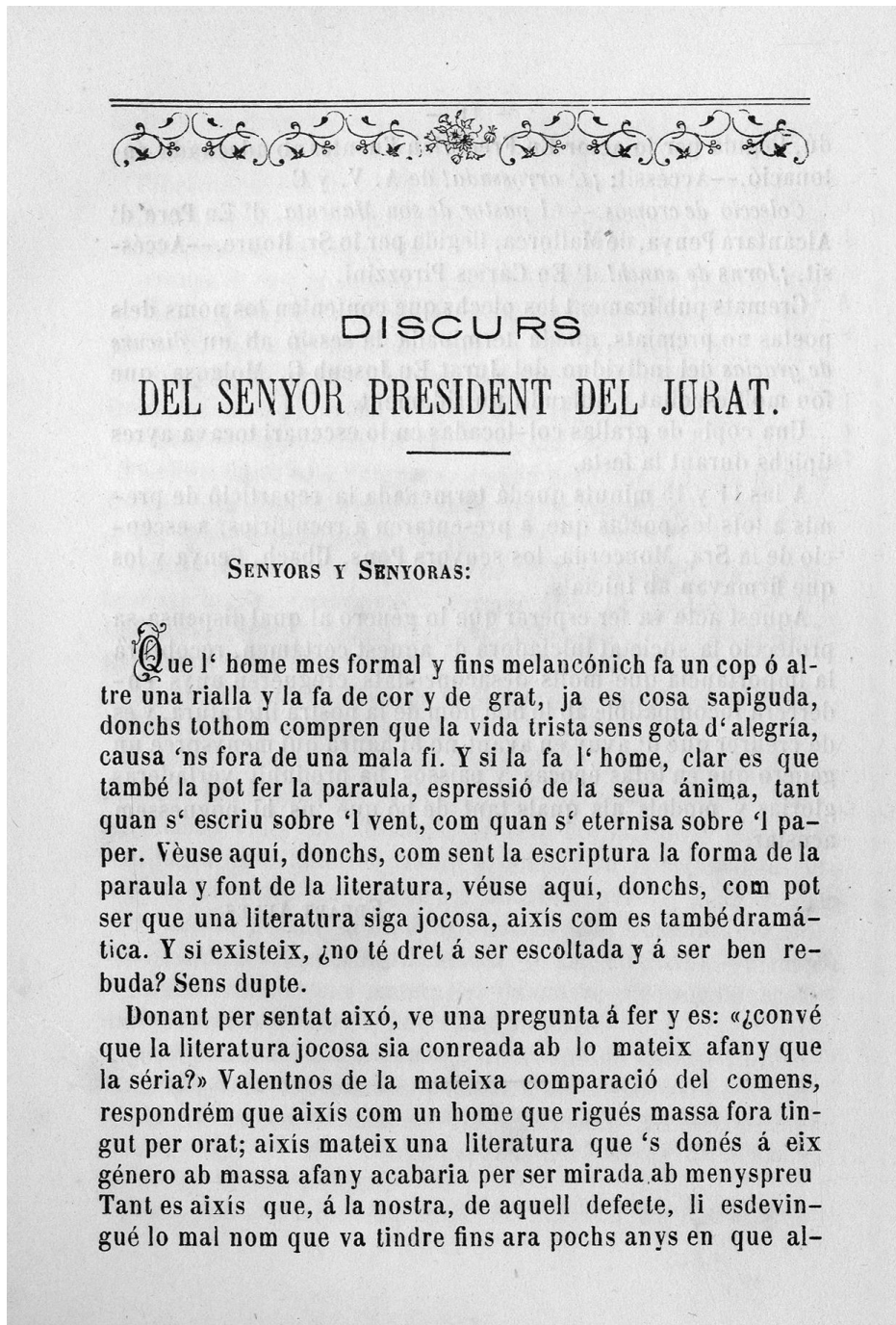
Vet aquí perquè les dones
quant no surten amb la seua,
sols per imitar a Venus,
també d'histèric gemeguen.

Annex

Portada del llibre del *Certámen humorístich-literari de la Societat l'Aranya*

Discurs del senyor president del Jurat Francesc Pelai Briz (p. 12-14)

— 13 —

guns il·lustres escriptors de la terra han esborrat aquell recort ab las llàgrimes que han fet brollar d'aquells mateixos que deyan y sostenian que la nostra llengua sols servia pera fer riure. Afortunadament aqueixa idea ja s'ha esmenat; pero ab detriment de la musa jocosa.

Fugint del un mal s'ha caygut al altre, y lo género festiu s'ha vist tant oblidat y escarnit que pochs se'n troban que s'hi arrisquen a probarlo, y mes pochs encara que hi re-hixen si ho proban.

Per aixó convé enaitirlo y ferli lloch; convé agermanar la Musa séria ab la jocosa sens que l'una mate a l'altra, ans al revés, procurant que la gracia de la festiva servesca pera fer resaltar mes los tochs sentimentals de la dramática. Aixís ho han comprés los grans genis, quan las han maridadas fins en un mateix treball. Un gran trágich inglés pot ser deu en gran part sa immortalitat al contrast de las riallas alternant ab las llàgrimes. Pero aixó que estich dihent me va portant fora del camí que convé pendre y deu pendre lo parlament que tinch l'honra de endressarvos, parlament no mes dirigit á fer constar que lo género humorístich es literari y que també deu ser conreat pels vertaders poetas d'enginy.

Qu' es literari, mes que ma pobre veu vos ho dirán las obras dels grans mestres que 'ns n' han deixat bellas mostres. Lo mateix Homero posant en acció las granotas en sa *Batracomiomaquia*; Lope de Vega animant y poetisant sa munió de gats en la *Gatomaquia*; Villaviciosa fent rahonar á las moscas en sa *Mosquea*; y Boileau en son *Faristol*; y Casti en los *Animals que parlan*, y Fabre en son *Siti de Caderousa*, y també assi á Catalunya (si be moderna y molt modestament) lo *Prodigí del sigle* d'un tarragoní, vos dirán mes clar que mas paraulas, que eix género de literatura mereix per son passat y per las firmas que que l'han tractat, tanta consideració com un altre que no sia tant donat al bon humor.

Perço es per lo que s'han inaugurat 'eixos certámens que han de venir á demostrar que nostres camps donan bona sahó á tota lley de flors que s'hi sembren.

— 14 —

Convé, per altre cantó, espurnejar de tant en tant lo camp de dol de la nostra vida ab alguna gota de la cretallina y reviscoladora alegria. Convé esbargir de tant en tant ab lo vent del bon humor las boyras que la tristesa apilota damunt del nostre cap. Perque si no fos aixís, ¿qué fora la vida? ¿Qué fora 'l mon? Aquella, una follia, y aqueix un cementiri de viu (permétissem la paraula). Si ab tot y aixó encara vé á serho ¿quánt mes no ho fora llavors? Si, la alegria deu ser lo contrapés del dol, com la vida ho es de la mort. Y tant es cert aixó, que fins Dèu nos ho ensenya en sas obras. ¿Que 'ns dona apres de la tempestat mes forta y desgavellada? Un cel pur enjoyat ab l' arch de Sant Martí. Al peu del arbre que 's mor hi posa 'l tany novell, simbol de una esperansa que neix plena de vida; arrera la generació qu' ell trau del mon, hi fá brollar la gènera nova que ha de ser un dels grans d' aqueix inmens enfilay de generacions y segles qual captothom sab hont te lo punt d' aguant, mes qual fi nostre pobre esperit no 'l sab ni 'l pot preveure.

Endolsem, donchs, nostra vida ab un raig de bon humor, esbargim las penas, aixamplém las alas del cor almenys un cop al any literariament, y agrahintho als joves entusiastas, als que devém eixa expansió y als trovadors que 'ls han ajudat á realisar son pensament, y deixant per breus instants las penas á recó, entreguemnos de cor á la rialla que 'ns espera.

Pero avans dech fer constar que 'l d' enguany no será el primer y únich certámen d' eix genero; donchs, encara que 'l patró de la societat que 'ls inaugura es lo gloriós sant Jordi, y encara que sol dir lo poble que *Sant Jordi mata l' aranya*, esteu segurs de que á fi de no privarli de tant bonas obras, á la *Aranya* que avuy nos proporciona eix moment de lluhit passatemps, no sols no la matará, sino que molt al revés, n' estém convençuts, molts anys de vida li donará pera honra sua y de las lletras catalanas.

HE DIT.

FRANCESCH PELAY BRIZ.

7 Maig de 1878.

Discurs de gràcies de Josep Oriol Molgosa

DISCURS DE GRACIAS

D' EN JOSEPH O. MOLGOSA VALLS.

En nom del Jurat-calificador del Certámen que acaba de tenir lloch, me dirijesch á las autoritats agrahintlhos coralment l' honra rebuda per tots ab la seva presencia en aquest acte, á las societats y particulars que ab l' oferiment de joyas han contribuhit al major lluhiment de la festa; als trovadors que ab tanta certesa han correspost á la crida que se 'ls feu; á tota la premsa periódica per l' aculliment ab que ha distingit aquesta amigable lluyta literaria; á quants han assistit avuy, donant tota la importancia que 's podia esperar y especialment á las senyoras, que á posta me las he deixadas per las últimas, per estar d' acort ab aquell vérsicle-bíblich que Jeixa sentat que als últims correspon lo primer lloch.

Aquestas festas poéticas, serian órfanas de mare, si no las protejís, com ho fá directament, l' hermosa meitat del género humá que possehix l' essencia de la poesia, que ab los noms de Beatriz, Leonor, Laura y Fornarina, en lo temple de la gloria ha donat siti immortal al Dante, Tasso, Petrarca, Sol y Padrís, Gueram de Montmajor, Jaume Roig, Vicens García y Robreño.

Gracias, donchs, á tots. Las lletras catalanas vos son deutoras del seu prodigiós esplayament, que n' es l' admiració de los pobles civilisats y desde avuy vos ho serán per la bona rebuda que heu fet á la Musa jocosa, acullint de bon grat la poesia festiva, que 's la rosada literaria que adorna als bells esmalts de las flors placenteras de nostra estimada terra.

Adeu siau, y al agrahiment de la societat iniciadora L' ARANYA s' hi uneix lo del Jurat, que á la mateixa lo fá extensiu per la favorable idea que ha tingut donant expansió al género literari que canta 'l bon humor ab frases dignes, ricas y propias de las costums catalanas.—HE DIT.

